

РЕЧОВІ ДОКАЗИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ

ЛАЗЬКО Олександр Миколайович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри правових відносин Університету новітніх технологій

УДК 347.9

В статті автор аналізує особливості сучасної теорії доказування, процедур доказування та використання речових доказувань при здійсненні громадянського судопроизводства. Особливу увагу автора звернено на розвиток інституту доказування та доказування в громадянському процесі України з метою правильного та своєчасного встановлення фактичних обставин справи.

Ключові слова: судочинство, доказ, засіб доказування, доказування, речові докази, письмові докази, електронні (технічні) засоби доказування.

Вступ

Одним із засобів доказування у цивільному процесі, за допомогою якого суд одержує відомості, які сприяють більш повному та об'єктивному розгляду та вирішенню цивільної справи, є речові докази. Під час встановлення обставин, що мають значення для правильного вирішення цивільної справи, суд повинен в основу своєї діяльності закладати сукупність зібраних по справі доказів. Це є досить важливим, під час прийняття судових рішень, що мають бути законними, правильними і обґрунтованими, наявними у справі доказами, в тому числі і речовими. Саме тому вважаємо за потрібне визначити теоретико-правові концепції речових засобів доказування та визначити сучасні підходи до концептуальної моделі речових доказів у цивільному процесуальному праві України.

Загалом, речові докази – це окремий вид засобів доказування, що підтверджує ч. 2 ст. 57 ЦПК України, а обґрунтовують позиції багатьох науковців, зокрема: Л.М. Баранової, Т.В. Варфоломєєвої, А.М. Васильєва, Д.П. Ватмана, О.М. Вінник, М.А. Гурвича, Є.Г. Дріжчаної, В.І. Кисіля, В.В. Луця, Я.А. Розенберга, А.Л. Ткачука, М.К. Трешнікова, С.Я. Фурси, О.Є. Харитонова, Д.М. Чечота, М.С. Шакарян, В.М. Шерстюка, М.Й. Штефана та ін. Потрібно відмітити, що правову природу речових доказів складає їх зміст та форма. Так, під час формування речового доказу всі його зовнішні ознаки та стан повинні бути відображеними у протоколі огляду речового доказу. Останній і виступає формою речового доказу, що відображає його зміст. У свою чергу, змістом речового доказу виступають фізичні ознаки самої речі, зокрема: розмір, колір, запах, характер матеріалу та інші ознаки, що притаманні речам [1, с. 110].

Метою даної статті є визначити особливості здійснення процедури доказування із використанням речових доказів під час здійснення цивільного судочинства.

Відповідно до поставленої мети **завданнями** даної роботи є: на підставі ґрунтовного аналізу загальнотеоретичної, спеціально-юридичної літератури, законодавчої бази та матеріалів судової практики визначити особливості сучасної теорії доказів і доказування, особливості розвитку речових

доказів; дослідити особливості речових доказів та аналіз їх застосування в цивільному процесі.

Загалом, речовим доказом, відповідно до теорії цивільного процесуального права, є будь-які речі матеріального світу як органічного, так і неорганічного походження, незалежно від їх форми, розміру чи ваги, що здатні своїми зовнішніми ознаками, формою, місцем знаходження чи виглядом сприяти встановленню обставин, що мають значення для вирішення справи. Наприклад, нерухоме майно, транспортні засоби, товари народного господарства тощо.

Перш ніж проаналізувати сучасний стан правового регламентування речових доказів, вважаємо за необхідне згадати про радянську концепцію доказів та доказування, яка ввійшла в основу сучасної концепції. Так, у радянському цивільному процесуальному праві речові докази визначали як предмети матеріального світу, у відповідності з встановленим законом процесуальним порядком, надані особами, які беруть участь у справі, або зібрані судом за власною ініціативою, з метою дослідження у судовому засіданні, яке у відповідності з ознаками або місцезнаходженням містять відомості, що мають значення справи.[2, с. 10] Таким чином, зовнішні ознаки речових доказів, а також місце їх знаходження, за часів радянської доби, також були основними ознаками речових доказів.

Відповідно до чинного законодавства України (а саме, ст. 65 ЦПК України) речовими доказами, зокрема, є предмети матеріального світу, що містять інформацію про обставини, що мають значення для справи. Речовими доказами є також магнітні, електронні та інші носії інформації, що містять аудіовізуальну інформацію про обставини, що мають значення для справи. Так, змістом правової природи речових доказів як засобів доказування виступає здатність предметів матеріального світу змінювати свої властивості під впливом навколишніх подій. У зв'язку із чим, дані, які мають значення для справи, можуть бути отримані не тільки шляхом вивчення зовнішнього вигляду речового доказу, а й шляхом встановлення часу його створення чи зміни.

Як правило, речовими доказами у цивільних справах виступає предмет спору. У свою чергу, у цивільно процесуальній доктрині під предметом позову розуміють матеріально-правову вимогу позивача до відповідача, стосовно якої він просить постановити судові рішення. Вона опосередковується спірними правовідносинами – суб'єктивним правом і обов'язком позивача і відповідача.[3] Крім того, варто відзначити, що цивільне процесуальне законодавство України встановлює спеціальний порядок зберігання, огляду, дослідження та повернення речових доказів (ст.ст. 139-142, 187, 188 ЦПК України). Винятком із нього є вирішення питання про витребування речових доказів і відповідальність за їх неподання, яке здійснюється за загальними правилами, визначеними у законі.

Потрібно відмітити, що дія, бездіяльність та подія завжди відбувається за певних обставин та у відповідній ситуації, тобто виникає взаємозв'язок з іншими об'єктами, речами, що, як правило, позначається на змісті такої речі. За таких умов, річ набуває нової властивості, а саме стає носієм відповідної інформації, що має значення для розгляду та вирішення справи. У зв'язку з таким механізмом формування інформації, а саме через безпосередність впливу на зовнішній вигляд, структуру або якість конкретних речей, які можливо побачити чи відчутти на дотик, доволі часто даний вид доказу називають «реальний» доказ.

У доказовому праві Англії та США речові (реальні) докази мають такі особливості: це, як правило, матеріальні об'єкти; зовнішній вигляд людини, його особиста фізична характеристика; поведінка свідка; огляд речових доказів у суді або за місцем їх знаходження; різного роду записи [4, с. 201]. Отже, законодавство Англії та США також чітко не визначає поняття речових доказів, а лише надає їх перелік.

На відміну від кримінального процесу, у цивільному процесі речі: як правило, виступають у двох якостях, як предмет спору та як речовий доказ. Наприклад, у справі про визнання права власності на квартиру, квартира виступала як речовий доказ та предмет спору одночасно.[5] Розмір та влас-

тивості речових доказів формують порядок їх дослідження. Варто відзначити, що дослідження та оцінка речових доказів проводиться на загальних засадах дослідження всіх видів доказів. Так, усі речові докази мають бути представлені у залі судового засідання для їх огляду всіма суб'єктами доказування, крім випадків, коли вони оглядають та досліджують за місцем їх знаходження або більшої частини. Наприклад, земельні ділянки, будинки, гаражі та інше нерухоме майно.

Отже, можна пересвідчитись, що речові докази у цивільних справах використовуються обмежено і в основному виступають як предмет спору. Так, вони є доказами у справах, в яких оспорується якість їх виготовлення за договором підряду, у справах про відшкодування завданої шкоди псування майна тощо. На відміну від письмових, речові докази суворо індивідуальні, незамінні [6, с. 123]. Відзначимо, що суд отримує фактичні дані за допомогою речей, які, у свою чергу, стають носіями доказової інформації, що має відношення до справи. Разом з тим, така інформація має бути матеріальною з зовнішніми ознаками. Наприклад, представлена суду довідка, що має відповідні підробки, підчистки, виправлення. Саме у такому випадку одна і та сама довідка одночасно може виступати як письмовий і як речовий доказ. Однак змістом саме речового доказу буде інформація, що сприймається візуальним шляхом суб'єктами цивільного процесу.

Аналізуючи положення статті 65 ЦПК України, слід відмітити наступні ознаки речових доказів: це предмети матеріального світу, а отже, рухоме та нерухоме майно, магнітні, електронні та інші носії інформації тощо; такі предмети повинні містити інформацію, що має значення для справи.

Як зазначалося вище в теорії цивільного процесуального права до категорії речових засобів доказування більшість дослідників відносить і аудіо – відеозапис [7, с. 134-135]. На нашу думку, розвиток науково-технічного прогресу, поява нових форм набуття, фіксації та закріплення інформації, зокрема за допомогою цифрового сигналу, також аналіз особливостей збиран-

ня, дослідження та оцінки речових доказів дає можливість виділити аудіо – відеозапис у самостійний вид засобів доказування.

Чинна редакція ЦПК України, зокрема ч.2 ст.57, передбачає, що речовий доказ, у тому числі і звуко-відеозапис, є самостійним засобом доказування, на підставі якого суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги чи заперечення сторін. Виділення звуко-відеозапису в самостійний вид засобів доказування є дискусійним, однак, на наш погляд, звуко-відеозапис є самостійним засобом доказування. По-перше, прогресивність технічного розвитку суспільства призводить до необхідності досліджень різних технічних носіїв інформації. По-друге, наприклад, технічний запис судового засідання, що на сьогоднішній день є обов'язковим, може виступати доказом в суді II та III інстанції.

Цікавим, з наукової точки зору, є підхід М.К. Треушнікова, який виділяє такі основні аргументи підходу до звуко – відеозапису як до самостійного засобу доказування, зокрема: звуко – відеозаписи за джерелом схожі з речовими доказами, оскільки інформація зберігається на предметах неживої природи (дисках, платівках тощо); відтворення інформації, що зберігається на магнітних носіях, вимагає відмінних від письмових і речових доказів методів [8, с. 97-98]. З урахуванням наведеного, слід зазначити, що звуко-відеозапис має певні схожі ознаки з речовими та письмовими засобами доказування, разом з тим, носієм є певний об'єкт матеріального світу, однак отримання та дослідження інформації пов'язане із застосуванням відповідних технічних пристроїв.

Важливими також є обставини, які суд повинен встановити в особи, яка подає такий запис, а саме: особа повинна вказати на умови, в яких здійснювався такий запис, коли та ким. Таким чином, у ЦПК повинна мати місце норма, яка регламентувала б звуко – і відеозапис як окремий засіб доказування та правила дослідження й оцінки судом таких засобів, випадки за яких звуко- і відеозапис не може бути прийнятий судом та не може розцінюватися як засіб доказування [9, с. 290].

Щодо розуміння змісту ч. 3. ст. 197 ЦПК України, на наш погляд, Фурса С.Я. наводить вдалий приклад. Так, особа, яка бере участь у справі, вправі вимагати відтворення запису, фактично просити суд прослухати фрагмент звукозапису, на який вона посилається з метою обґрунтування своїх позовних вимог або заперечень проти позову; аналогічне прохання може висловлюватися в апеляційній або касаційній скарзі, тоді суд зобов'язаний провадити судові засідання в приміщенні, обладнаному спеціальним обладнанням ч. 2 ст. 188 ЦПК [10, с.6].

Аналізуючи проблеми технічного запису судового засідання, Фурса С.Я. дійшла до таких висновків, зокрема: у разі повного або часткового задоволення зауважень на протокол судового засідання в ухвалі суду має зазначитися, які фрагменти протоколу судового засідання вважати неправильно викладеними і як мають ці фрагменти читатися; щодо неповноти або неможливості прослухати звукозапис суд має постановляти ухвалу в межах вимог заявника. Тобто здійснити новий запис певного моменту судового розгляду, якщо про це просить особа, або іншим способом усунути відсутність інформації про хід судового розгляду, тобто приєднати до справи звукозаписи, подані особами, які самі брали участь у слуханні справи [10, с.7].

Таким чином, використання звуко-відеозапису, як самостійного виду засобу доказування, вбачається не лише можливим, але й доцільним. Отже, потрібно визнати, що звуко-відеозапис потребує виділення у самостійний засіб доказування, яке пов'язане з необхідністю теоретичного обґрунтування, визначенням поняття та виділення особливостей, ознак.

Враховуючи світовий та вітчизняний досвід впровадження систем технічної фіксації судових процесів, С. Козлов виділяє такі його основні функції, з якими варто погодитися: реєстрація звукової інформації з якістю, що дозволяє здійснювати розбірливий та об'єктивно придатний для фоноскопичної експертизи запис; створення в реальному або відкладеному часі формуляра судового процесу, який відображає всі основні події судового процесу й нероз-

ривно пов'язаний з фонограмою; запис фонограми й нерозривно пов'язаного з нею формуляра на компакт-диск, що не перезаписується; електронний підпис, який об'єктивно виключає будь-яку модифікацію фонодокумента та забезпечує його легітимність; обов'язкова функція стенографування за допомогою спеціального програмно-апаратного модуля транскрайбера; повний програмно-апаратний захист системи від знищення даних і керуючих програм; запис окремих мікрофонів по окремих каналах, не менше чотирьох; аудіоконтроль процесу запису, відтворення для постійного контролю; робота в комп'ютерній мережі та зберігання даних технічної фіксації судових процесів на сервері [11].

Слід зазначити, що аудіо – і відеозаписи, кінодокументи і фотодокументи мають загальні риси з електронними документами: всі вони зафіксовані на матеріальному носії; доказове значення має зафіксована на них інформація; для їх відтворення в суді, як правило, потрібні спеціальні технічні засоби. Уявляється, що аудіо – і відеозаписи, матеріали фото – і кінозйомки можуть бути віднесені до письмових доказів на тій підставі, що доказове значення мають не фізичні властивості матеріальних носіїв, а зафіксовані на них за допомогою спеціальних знаків відчуття (звуки або зображення) [12, с.166]. Необхідно також відмітити, що мова йде не лише про виділення нового самостійного засобу доказування як звуко-відеозапис, а і виділення електронного засобу доказування. Звуко-відеозапис, як засіб доказування, має місце і під час розкриття злочинів у кримінальному процесі України. На практиці такий засіб доказування здебільшого використовують під час розкриття таких злочинів, як хабарництво, вимагання тощо. Разом з тим для використання звуко-відеоазпису у кримінальному процесі виділяють такі основні умови: можливість перевірки інформації; компетентність осіб, від яких виходить інформація або які збирали її; дотримання правил доказування; дотримання правил, що гарантують повноту фіксації; недопустимість використання припущень, догадок тощо [13, с. 8,9].

Звісно, всі зазначені умови використання звуко-і відеозапису у кримінальному процесі обумовлені правилами належності та допустимості доказів у кримінальному процесі, що мають місце і в цивільному. Разом з тим, зазначимо, що найбільш важливе місце серед дозвільних заходів використання звукозапису слід визначити дозвіл суду.

Висновки

Підсумовуючи, варто визначити наступні ознаки речових доказів як засобів доказування, зокрема: це предмети – об'єкти рухомого та нерухомого майна; такі предмети виступають засобом встановлення обставин (зовнішній вигляд, якість, місце знаходження), що мають значення для розгляду та вирішення цивільної справи.

У свою чергу, особливостями формування речових доказів по зрівнянню з іншими видами доказів полягає у наступному. Так, зміст речових доказів (фактичних даних) виступає результатом неодноразового відображення обставин справи завжди через свої ознаки матеріального об'єкту.

У теорії, законодавстві та практиці використовується термін «сукупність доказів». Разом з тим такий термін слід відрізнити від терміну «комплекс доказів», що передбачає самостійність кожного виду доказів. Оскільки, саме комплекс доказів формується із сформованих доказів, кожний з яких має самостійне значення для справи. Отже, речовий доказ не втрачає своєї самостійності. Таким чином, форма речового доказу представляє собою інформацію щодо ознак предмету доказування та інших фактів.

Складність з'ясування природи речових доказів полягає і на встановлення його змісту. Так, до змісту речового доказу потрібно віднести ознаки та стан предмету, що можуть бути безпосередньо сприйняті судом та іншими учасниками процесу, а також зафіксовані у протоколі огляду речових доказів.

Слід відмітити, що змістом речових доказів будуть безпосередньо сприйняті матеріальні, фізичні ознаки предмета: розмір, геометрична форма, характер матеріалу, колір, запах та інші ознаки стану матеріального об'єкту. Ці ознаки неможливо від-

окремити від предмета, а тому вони повинні бути сприйняті у момент їх виявлення та фіксування. Відмітимо, що аналіз речових доказів, у поєднанні з сучасними інформаційними технологіями, абсолютно чітко обумовлює необхідність виділення окремого виду засобів доказування, що можливо отримати за допомогою електронних (технічних) засобів, пристроїв, комп'ютерної техніки, тощо.

Також варто відзначити, що звуко-відеозапис є самостійним засобом доказування з огляду на теоретичні аспекти. По-перше, прогресивність технічного розвитку суспільства призводить до необхідності досліджень різних технічних носіїв інформації. По-друге, технічний запис судового засідання, що на сьогоднішній день є обов'язковим, може виступати доказом в суді II та III інстанції. Слід зазначити, що звуко-відеозапис має певні схожі ознаки з речовими та письмовими засобами доказування, разом з тим носієм є певний об'єкт матеріального світу, однак отримання та дослідження інформації пов'язане із застосуванням відповідних технічних пристроїв.

Література

1. Дорохов В.Я. Природа вещественных доказательств. / В.Я.Дорохов // Советское государство и право. – 1971. – № 10. – С. 109-140
2. Власов А.А. Вещественные доказательства в гражданском процессе: автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. юрид. наук. / А.А.Власов. – М., 1988. – 24с.
3. Кузнецова Н. Поняття, ознаки і класифікація корпоративних спорів. / Н.Кузнэцова // Правовий тиждень. – 2007. – № 46(67). – С. 6
4. Решетникова И.В. Доказательственное право Англии и США. / И.В. Решетникова. – М.: Городец, 1999. – 504с.
5. Цивільна справа № № 34-с/2008 // Архів Деснянського районного суду м. Києва
6. Білоусов Ю.В. Цивільний процес: Навч. посіб / [А.В.Андрушко, Ю.В.Білоусов, Р.О.Стефанчук, О.І. Угриновська та ін.]; за

АНОТАЦІЯ

У статті автор аналізує особливості сучасної теорії доказів, процедури доказування і використання речових доказів при здійсненні цивільного судочинства. Особлива увага автора звернута на розвиток інституту доказів і доказування у цивільному процесі України з метою правильного та своєчасного встановлення фактичних обставин справи.

SUMMARY

In the article the author gives analysis of the peculiarities of a contemporary proof theory, the procedure of proving and making use of material evidence in the process of civil legal proceedings realization. The author pays a special attention to the development of a proof and proving institution in the Civil process of Ukraine with the purpose of determining actual circumstances of a case correctly and timely.

ред. Ю.В.Білоусова. – К.: Прецедент, 2005. – 293с.

7. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / [В.В. Комаров, В.В.Баранкова, В.А. Бігун та ін.]; за ред. В.В.Комарова. – Харків: Одіссей, 2001. – 816 с.

8. Треушников М.К. Доказательства и доказывание в советском гражданском процессе. / М.К.Треушников. – М.: Изд-во МГУ, 1982. – 160 с.

9. Цивільний процес України. Академічний курс: підручник для студ.юрид. спец.вищ.навч.закл./[С.Я.Фурса, Є.І.Фурса, О.В.Гетманцев та ін.]; за ред. С.Я.Фурси. – К.: Видавець Фурса С.Я.: КНТ, 2009. – 848с.

10. Фурса С.Я. Технічний запис судового засідання – нові проблеми / С.Я.Фурса //

Нотаріат. Адвокатура. Суд. – 2007. – №3 – С. 6 – 9

11. Козлов С. Використання звукозапису судового процесу в міжнародній практиці. – Режим доступу: /www.yug-gazeta.com

12. Ніколенко Л.М. Доказування у господарському судочинстві: Навч.посібник. / Л.М.Ніколенко. – Одеса: Фенікс:Суми:ВТД «Університетська книга», 2007. – 415с.

13. Сокиран М.Ф. Процесуальні і тактичні питання використання звуко-, відеозапису в кримінальному судочинстві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук.: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза»/ М.Ф.Сокиран. – Київ, 2008. – 22 с.